

неоправданное употребление двух знаков препинания одновременно: *Якое дрэва, такі клін, – які бацька, такі сын* [1, с. 149].

Таким образом, пословицы и поговорки, являясь духовным сокровищем белорусской нации, содержат в себе большой объем информации о быте, привычках и моральных ценностях народа и имеют богатый материал для различных лингвистических исследований.

Література

1. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. Янкоўскі. Мн. : Бел. навука, 2004. 494 с.

Шведова З.В.

*кандидат філологічных наук,
доцент кафедры беларускага языка
Гомельскі гасударственный университет
імені франціска Скоріны*

СЛОВАРЬ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА НОВОГО ТИПА

Анотація. У статті йдеться мова про основні принципи побудови фразеологічного словника білоруської мови нового типу, обумовлених, з одного боку, необхідністю підготовки картотеки фразеологізмів, виходячи з лінгводидактичних завдань вивчення фразеології, лінгвокультурології, засвоєння і збагачення фразеологічного багатства молодими носіями білоруської мови; з іншого боку, змінами у напрямках вивчення мови в цілому і фразеологізмів зокрема, а також новими розробками в сфері лінгвокультурологічного уявлення фразеологічного багатства.

Ключові слова: словник, фразеологізм, принцип, людина, образ, лінгвокультурологічний аналіз, тематика, структура, зміст.

Shvedova Z.V. Dictionary of Phraseologists of the Belarusian Language of New Type. The article talks about the basic principles of constructing a phraseological dictionary of the Belarusian language of a new type, conditioned, on the one hand, by the need to prepare a card index of phraseological units, based on the linguodidactic tasks of studying phraseology, cultural linguistics, assimilation and enrichment of phraseological wealth by young native speakers of the Belarusian language; on the other hand, changes in the directions of studying

the language in general and phraseological units in particular, as well as new developments in the field of linguoculturological representation of phraseological wealth.

Key words: *dictionary, phraseological unit, principle, person, image, linguoculturological analysis, cultural connotation, subject, structure, content.*

Современная белорусская фразеография характеризуется широким спектром назначения, выбора и фиксации фразеологизмов белорусского языка. В совокупности фразеологические словари отражают разное понимание границ фразеологии, фиксируют разный фактический материал в соответствии с его распределением, использованием, в сравнении и сопоставлении с фразеологизмами других языков, с учетом разных целей и др. И понятно, что каждый тип фразеологического словаря определяется разными принципами отбора материала, характером его изложения, построением словарной статьи, ее содержанием и объемом и др. И понятно, что белорусская фразеография представлена разными типами словарей фразеологизмов.

Приведем в первую очередь «Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы» (1993) и его второе издание «Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы» (2008) И.Я. Лепешева [1; 2], которое дополнено почти 800 фразеологическими единицами и содержит около 7000 фразеологических единиц белорусского литературного языка. Словарная статья состоит из заглавного фразеологизма, грамматической, стилистической, семантической, включая по возможности синонимичные и антонимичные фразеологизмы, характеристики и иллюстрационный материал из классической и современной белорусской литературы.

Этому словарю противостоят и в то же время дополняют диалектные фразеологические словари белорусского языка, в которых собраны фразеологизмы, зафиксированные на территории разных регионов Беларуси. Это тип фразеологических словарей представлен многими изданиями, среди которых: «Беларуская фразеалогія: Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне» Ф.М. Янковского (1968) [3], «Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі» Е. Метельской и Я. Комаровского (1972) [4], «І коціца і валіцца» (1972) [5], «І сячэ і паліць» (1974) [6], «Слова за слова» (1977) [7], Г.Ф. Юрченко, «3 народнай фразеалогіі. Дыферэнцыяльны слоўнік» [8] і «Фразеалагізмы» И.Я. Лепешева [9], «Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны» Н. Даниловича [11] и др. [12; 13; 14; 15].

Белорусская фразеография сегодня имеет широкий круг переводных словарей устойчивых выражений белорусского языка в сравнении с

єдницями руського (Киселёв И. «Русско-белорусский фразеологический словарь» [16]; Санько З. «Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем» [17]); немецкого (Иванов Е.Е., Романова Н.К. «Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік» [18]; Милач С. «Слоўнік фразеалагізмаў з кампанентамі-заонімамі: на матэрыяле беларускай і нямецкай моў» [19]); польскага (Аксамитов А., Чурак М. «Беларуска-польскі фразеалагічны слоўнік» [20]; Иванов Е.Е. «Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік» [21]), чэшскага (Калита И. «Чэшска-беларускі фразеалагічны слоўнік» [22]), еврэйскага (Астравух А. «Ідыш-беларускі слоўнік з прыказкамі, прымаўкамі, прыгаворкамі, выслоўямі...» [23]), англійскага (Артемова В. «Беларуска-англійскі ідэаграфічны слоўнік фразеалагізмаў з прасторавай сямантыкай» [24]; Корсак Л., Марцінович Л. «Англа-беларускі слоўнік фразеалагізмаў параўнальнага тыпу» [25]; Кулік Л., Лещинская О. «Англа-беларускі слоўнік саматычных фразеалагізмаў = Беларуска-англійскі слоўнік саматычных фразеалагізмаў» [26]; Гаврылович О.Г., Лещинская О.А. «Англійска-беларускі слоўнік заонімных фразеалагізмаў» [27]) і да таго ж некалькіх моў (Левченко О. «Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польскі словнік парівнянь» [28]).

Фразеалагічныя словыкі моўнага вытворэння пісьматэляў у беларускай фразеалагіі прадставлены двума выданнямі. Первым у беларускай фразеалагіі такога тыпа фразеалагічным слоўнікам, які ўключае поўную функцыянальна-сэмантичную і лексіка-грамматычную характарыстыку фразеалагізмаў, праўда, у шырокім разуменні аб'екта фразеалагіі, аднаго аўтара стаў «Фразеалагічны слоўнік моўнага творца Я. Коласа» пад рэдакцыяй А.С. Аксамітова (1993) [29]. А другім быў «Слоўнік фразеалагізмаў моўнага творца Янкі Купалы» О.А. Лещинскай, З.В. Шведовай (2007) [30], які ўключае каля тры тысяч сапраўды фразеалагічных адзінак, паколькі не ўключае прыказкі і прымаўкі.

У апошняе час у лінгвістыцы актывна развіваецца працэс пераосмыслення ролі моўнага вытворэння ў генерацыі і функцыянаванні асноўных механізмаў чалавечага разумення і яго культурнай актывнасці. Акцэнт рабіцца на разуменні моўнага вытворэння не толькі як сродка абаўнення, но і як сродка культурнага кода нацыі. Моўнага вытворэння выступае інструментам канцэптуалізацыі і спосабам фіксацыі рэзультатаў гэтага працэса – нашай карціны сусвету, нашых ведаў аб ім. Лінгвокультурны падыход да вывучэння моўнага вытворэння і яго адзінак асноваў на ідэі аб назапільнага функцыі моўнага вытворэння, сродкам якой моўнага вытворэння атражае, схраняе і перадае апыт людзей, іх сусветнага разумення і сусветнага разумення. Саотваственна, развіццё

фразеології в останні десятиліття визначається, з однієї сторони, інтенсивністю, з іншої – своєобразною, поряд з традиційно складеною, аргументацією теоретичних основ пізнання фразеологізмів, що пояснюється відмінною рисою лінгвістики кінця ХХ – початку ХХІ ст., коли відзначається прагнення до пізнання мови як антропологічного феномена.

Невипадково фразеологізми часто називають мікротекстами, мовними знаками, позначаючими складні позначення нашої дійсності, а зазвичай і цілі ситуації. У фразеології номінативна функція поступає місцем виразливої, емоційної і характерної. Створюючи фразеологізми, людина описує, характеризує і оцінює світ у його проявах, виражає і передає своє уявлення про світ і про себе в цьому світі, дає свою оцінку, визначає відносини і виступає творцем створених їм культурних ідей.

Інакше кажучи, фразеологія кожної мови явно антропоцентрична і культуроцентрична. Фразеологізми майже повністю присвячені людині, відображають її життя, уявлення людини про світ і про себе в світі; є одним з найважливіших джерел для характеристики поняття «людина», що дало толчок до складання словника фразеології нового типу – «Вобраз чалавека ў беларускай фразеалогіі» (2020) [31], складателями якого є О.А. Лещинська і З.В. Шведова. Словник є першою спробою фразеографічного тематичного системного збирання фразеологізмів, які функціонують у білоруській мові і характеризують білоруський народ.

Матеріалом для словника послужили літературні і діалектні фразеологізми білоруської мови, фразеологізми з мови творчості двох класиків білоруської літератури – Янки Купалы і Якуба Коласа, які образно, точно, лаконічно за формою і об'ємно за змістом повсюбі характеризують і оцінюють людину з різних аспектів її існування. Це стало вихідним принципом при складанні словника: збір і класифікація, розмежування фразеологізмів за певним аспектом життя людини, наприклад: зовнішність (рост, розмір, обличчя, одяг, взуття і т.д.), сімейні і родинні відносини, матеріальне становище, мовна і трудові діяльність, відносини з людьми, емоційні переживання і др.

Кожна тематична група фразеологізмів супроводжується порядковим номером – всього чотирнадцять груп. Через широкі представлені різних показників, характеристик, оцінки людини в межах однієї і тієї ж тематичної групи виділяються більш дрібні

семантикотематические подгруппы фразеологизмов, которые сопровождаются двумя цифрами соответственно номера тематической группы и подгруппы. Например, в четвертой тематической группе «Качества, черты характера» выделены 19 подгрупп. Отдельные группы фразеологизмов, или, точнее, их подгруппы, в свою очередь еще поделены на более мелкие семантико-тематические объединения, поданные через буквенное обозначение в его алфавитном порядке. Например, подгруппа 2.1 «Внешность человека» представлена десятью отдельными объединениями фразеологизмов, в которых образно называется определенная примета внешности человека, например: а) грязный, неопрятный, б) высокий, в) хмурый и др., и которые выделены жирным шрифтом и подчеркиванием. Во всех группах и подгруппах фразеологизмы подаются в алфавитном порядке, при каждом дается фразеологическое значение, которое зафиксировано в соответственном источнике этой единицы, за исключением некоторых по причине отсутствия фразеологического значения в словаре-источнике, как, например, в «Малом русско-белорусском словаре пословиц, поговорок и фразем» З. Санько.

Отдельные фразеологизмы могут повторяться в разных тематических группах или их подгруппах по разным причинам. Одна из причин такого повторения – неоднозначность фразеологии, когда каждое фразеологическое значение вынуждает включать одну и ту же единицу в разные тематические группы. Например, фразеологизм *як мокрає гарыць* со значением ‘вельми марудна, павольна, не спяшаючыся (рабіць што-н.)’ зафиксирован в тематической группе «Працоўная дзейнасць», точнее, в ее подгруппе «Працаваць, рабіць як» с характеристикой ‘марудна, без руплівасці’, а со значением ‘дрэнна (жыць, весці справы і пад.)’ – в тематической группе «Жыццё чалавека», точнее, в ее подгруппе «Жыць як» с характеристикой ‘бедна, дрэнна, цяжка’.

Еще одной причиной повторения фразеологизмов является широкий диапазон семантики отдельных единиц, или в определении которых заложена их принадлежность к нескольким тематическим группам. Например, фразеологизм *на халяву* ‘бясплатна, дарэмна, нічога не плацячы (выпіваць, рабіць што-н.)’ включен в тематические группы «Працоўная дзейнасць» и «Напоі». Особенно это характерно для тех фразеологизмов, которые вербализируют эмоции и чувства, поскольку они обозначают не одну, а две и даже более эмоций, или их семантика нераздельно охватывает комбинацию эмоций и чувств, например: стыд и смущение (*кроў кінулася ў твар* – ‘кто-н. пачырванёў ад збянтэжанасці, сораму і пад.’; *кроў прылівае да твару* – ‘кто-н. чырванее ад збянтэжанасці, сораму і пад.’), стыд и

неловкость (хоць скрозь зямлю праваліся – ‘вельмі сорамна, няёмка’), стыд, неловкость и смущение (з якімі вачамі заявіцца – ‘як паводзіць сябе пры сустрэчы з кім-н. з-за пачуцця сораму, няёмкасці, збянтэжанасці і пад.’) и др.

Собраний в словаре фразеологический материал белорусского языка показывает, как образно и точно человек выражает представления о разных сторонах своего существования, как широко продемонстрировали наши предки

правила, нормы и жизненные установки белорусов, уделяя наибольшее внимание негативным моментам, тем самым служа лингводидактическим материалом воспитания каждого нового поколения. Фразеологизмы в совокупности позволяют составить полную фразеологическую картину мира составителей и носителей этих уникальных языковых единиц.

Літэратура

1. Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 1993. Т. 1. 591 с.; Т. 2. 607 с.
2. Лепешаў І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. Лепешаў. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2008. Т. 1. 672 с.; Т. 2. 704 с.
3. Янкоўскі Ф.М. Беларуская фразеалогія: Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне. Янкоўскі. Мінск : Вышэйш. школа, 1968. 451 с.
4. Мяцельская Е.С., Камароўскі Я.М. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі. Мінск : БДУ, 1972. 320 с.
5. Юрчанка Г.Ф. І коціцца і валіцца (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). Мінск : Навука і тэхніка, 1972. 288 с.
6. Юрчанка Г. Ф. І сячэ і паліць (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). Мінск : Навука і тэхніка, 1974. 296 с.
7. Юрчанка Г.Ф. Слова за слова (устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). Мінск : Навука і тэхніка, 1977. 272 с.
8. Лепешаў І.Я. 3 народнай фразеалогіі: Дыферэнцыяльны слоўнік. Мінск : Выш. школа, 1991. 110 с.
9. Лепешаў І.Я. Фразеалагізмы. У слоўнікавую скарбонку: Навуч. дапам. Гродна : ГрДУ, 1999. С. 20– 43.
10. Даніловіч М.А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны. Гродна : ГрДУ, 2000. 267 с.
11. Емельяновіч В.М. Да слоўніка фразеалагізмаў гаворак Берасцейшчыны. *Жывое наша слова: Дыялектал. зб.: (да 90-годдзя чл.-кар. НАН Беларусі Ю.Ф. Мацкевіч)*. Мінск : Бел. навука, 2001. С. 301–307.

12. Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі: у 2 т. / пад рэд. Е.С. Мяцельскай. Мінск : Універсітэцкае, 1990. Т.1. 287 с.
13. Пашкевіч, М.І. Рубельскі лексіка-фразеалагічны слоўнік. Брэст : БДУ імя А.С. Пушкіна, 2008. С. 53–66.
14. Сцяшковіч Т.Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці. Мінск : Навука і тэхніка, 1983. 671 с.
15. Цыхун А.П. Скарбы народнай мовы (з лексічнай спадчыны насельнікаў Гродзенскага раёна). Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 1993. С. 177–198.
16. Киселёв І.А. Русско-белорусский фразеологический словарь. Минск : Народная асвета, 1991. 192 с.
17. Санько З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем. Мінск : Навука і тэхніка, 1991. 224 с.
18. Іваноў Я.Я., Раманава Н.К. Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. 108 с.
19. Мілач С.В. Слоўнік фразеалагізмаў з кампанентамі-заонімамі: (на матэрыяле беларускай і нямецкай моў). Брэст : БрДУ, 2010. 256 с.
20. Аксамітаў А.С., Чурак М. Беларуска-польскі фразеалагічны слоўнік. Варшава, 2000. 260 с.
21. Іваноў Я.Я. Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік / Я.Я. Іваноў [і інш.]. Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2007. 192 с.
22. Kalita I. Česko-běloruský frazeologický slovník. Ústí nad Labem : PF UJEP, 2017. 258 s.
23. Астравух А. Ідыш-беларускі слоўнік з прыказкамі, прымаўкамі, прыгаворкамі, выслоўямі... Медисонт, 2008. 927 с.
24. Арцёмава В.А. Беларуска-англійскі ідаэграфічны слоўнік фразеалагізмаў з прасторавай смантыкай: [больш за 550 беларускіх і 500 англійскіх фразеалагізмаў]. Мінск : Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, 2014. 227 с.
25. Корсак Л.Д. Марціновіч Л.С. Англа-беларускі слоўнік фразеалагізмаў параўнальнага тыпу. Мінск : Вышэйшая школа, 1984. 121 с.
26. Кулік Л.У., Ляшчынская В.А. Англа-беларускі слоўнік саматычных фразеалагізмаў = Беларуска-англійскі слоўнік саматычных фразеалагізмаў. Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2010. 83 с.
27. Гаўрыловіч В.Г., Ляшчынская В.А. Англійска-беларускі слоўнік заонімных фразеалагізмаў. Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2019. 88 с.
28. Левченко О.П. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь. Львів : Vydavnytstvo L'vivs'koї politechniky, 2011. 747 с.

29. Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Якуба Коласа / Пад рэд. А.С. Аксамітава. Мінск : Навука і тэхніка, 1993. 656 с.
30. Ляшчынская В.А., Шведава З.У. Слоўнік фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы / пад рэд. В.А. Ляшчынскай. Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2007. 312 с.
31. Ляшчынская В.А., Шведава З.У. Вобраз чалавека ў беларускай фразеалогіі. Мінск : РИВШ, 2020. 304 с.